

|| ကာကာသိုကာ ကြိုး အဲ ကာကာသိုကာ ကျော် လျှို့
|| ကာကာ မြိုက် || သိုကာသိုကာ လျှို့ ကာကာ ကျော် လျှို့
|| ကာကာ မြိုက် || သိုကာသိုကာ လျှို့ ကာကာ ကျော် လျှို့

วิหคปึกษา ล้านนาปึกษา: วรรณกรรม และความเชื่อ

สุนทร คำยอด

36694

อาจารย์
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

เกริ่นนำ

ชาวล้านนาได้มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติเนื่องจากภูมิประเทศที่อยู่ใกล้ป่าและมีพื้นที่หลากหลายจนใช้การเปรียบเทียบลักษณะทิศทาง และสภาพภูมิศาสตร์ว่า “วันตกนกอน วันออกหมอกขาว” สะท้อนการตั้งบ้านแปลงเมืองที่ในยุคโบราณที่มักให้ทุ่งนาอยู่ทิศตะวันออกของหมู่บ้าน โดยป่าใช้สอยจะอยู่ด้านทิศตะวันตกซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของนก ดังข้อความที่ว่า “แต่นี้ไปเมื่อหน้าภัยวันตกนกอน ไว้เจ้าท้าวล้านนาเป็นหนักเป็นใหญ่ ท้อป่าวเตือน ท้าวพระญาณอยู่วันตกนกอน หือฟังคำเจ้าท้าวล้านนาชูบ้านชูเมืองเทอะ พายวันออกหมอกขาว ให้กู้จักเป็นใหญ่” (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี, 2538 : 81) นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับนกจะแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของนกในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นเพลงสิกซุ่งชา (ออกเสียงว่า สิกจุ่งชา) คือ เพลงที่เด็กใช้ประกอบการเล่นซิงชา ตอนหนึ่งของสำนวนหนึ่งว่า “กระถัวແຍງແວ່ນ นกແວ່ນແຍງເຈາ นกเข้าหากปึก นกສາລິກ สองทาง นกຍາງຂອມໜ່ວ່ອ” (พระครูอุดลสีลกิตติ์, 2552 : 56)

ชาวล้านนาได้นำพฤติกรรมของนกมาเปรียบเป็นสำนวน อาทิ “กลวยบสุก นกบ่กิน” ซึ่งมีความหมายว่า สิ่งที่จะมีประโยชน์ต้องขึ้นอยู่กับเวลา อีกสำนวนหนึ่งที่ว่า “อยู่ในโขงคำ บ่าเท่าฝนตกคำในป่า” หมายความว่า แม้นกจะอยู่กรงทองแต่คงมีความสุขไม่เท่ากับการได้รับอิสรภาพที่จะโบยบินออกจากนั้นก็ยังอาจใช้เปรียบเทียบกับลักษณะทางกายภาพของมนุษย์ พรพรรณนาผู้รวมขบวนที่ศรีษะล้านว่า “ล้าน เป็นวง อันนี้ว่าล้านรังนกแօ่นฟ้า” (มหาชาติเวสสันดรชาดกล้านนา ฉบับพระยาพื้น วัดบ้านเอื้อม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง)

ในวาระสุดท้ายของชีวิตหากเจ้านายและพระสงฆ์ล้านนาที่ได้รับยกย่องได้ถึงแก่กรรมมักจะใช้ชันกต่างปราสาทศพที่เรียกว่า นกหัสดีลิงค์ หรือชื่อเรียกด้วยสามัญ คือ “นางวงจ่า” ซึ่งหมายถึงนกที่มีศรีษะเป็นช้างตัวเป็นนก หรืออาจใช้ชันการะเวกในจากราทุกหากเป็นกลุ่มของชาติพันธุ์ไทยใหญ่ สะท้อนความเชื่อว่า นกเป็นสัญลักษณ์หรือพาหนะเพื่อนำผู้ตายไปสู่โลกหน้า เท็นได้ว่านกนั้นมีความสำคัญ และความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวล้านนาตั้งแต่เกิดจนตาย

“นก” ในวรรณกรรมล้านนา

มนุษย์มีความผูกพันและใกล้ชิดกับบ้านมานาน จนกระทั้งนกหลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของมนุษย์ ในความผูกพันนี้มนุษย์ได้ประโยชน์โดยตรงจากนกไม่ว่า จะเป็นการนำนกมาเป็นอาหาร นำมาเลี้ยงเป็นสัตว์เลี้ยง นอกจากนี้มนุษย์ยังได้รับประโยชน์จากนกอีกมาก ทั้งนี้ เพราะนกเป็นส่วนหนึ่งของระบบ生衛ที่ช่วยให้ธรรมชาติเกิดความสมดุล (ประภากร รา拉จัย, 2555: 2) เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่ได้รับเสนอในผลงานด้านศิลปะวรรณกรรมมาโดยตลอด เนื่องจากมนุษย์มักใช้ศิลปะในการทำความเข้าใจ ประนีประนอม และแสดงออกถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติ หรืออาจกล่าวได้ว่า งานเขียนกับธรรมชาติมีความหมายในฐานะของสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมของมนุษย์มานานแล้ว (Branch, 2001 : 91) ดังนั้นธรรมชาติจึงเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ของกวีล้านนาอย่างต่อเนื่อง นักประชัญญ์ได้สังเกตพฤติกรรมของนกเขาที่เห็นแล้วเข้าขั้นที่สูง นำไปดัดแปลง

เป็นทำนองการเทศน์ ที่เรียกว่า “ระบันเกขาเหิน” ซึ่งเป็นทำนองเทศน์ที่เป็นที่นิยมในจังหวัดแพร่ซึ่งได้รับสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาของชาวล้านนาได้นำกไปเป็นตัวละครสำคัญในชาดกหลายเรื่อง อาทิ เวสันตระนกเค้า นกพากคำ นกชี้โภ นกเค้าไห้วพระเจ้า นกยุงคำ นกสาลีก และนกกระจาบ

สำรวจวรรณกรรมทางโลกนั้น โคลงทรงสพาคำ ได้บรรยายจากป่าที่สอดคล้องกับการดำเนินเรื่องโดยนำกมาพูดคุยให้ผู้อ่านและผู้ฟัง เห็นภาพหากหลับตาฟังอาจดูเหมือนจะได้ยินเสียงนกเหล่านั้น ทำให้เพลิดเพลินกับชาติที่ผู้เขียนที่สร้างขึ้น ดังนี้ความตอนหนึ่งที่ว่า

จօแจဉ်ເສိုင်ကရာ့ရွိ	ซอแซ
ເວိုင်တံ့ဆာလီက	ແခါတ္တာ
ဇာ်ချုံရွိဖံ့မံသေ	ယမာဖိုး သနပေး
ເສိုင်ရှုရှုနဲ့သာ့	ဗုံးတာဝင်ဝေး
(สารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542 : 3021)	

นอกจากนี้วรรณกรรมล้านนาเรื่อง โคลงมังหารับเชียงใหม่ ได้มีตอนหนึ่งที่ได้กล่าวถึงนกໄว้เช่นกัน

ນကတော်ဝိရှိကໄဲ	ပေါ်ပာ
ပေါ်ပာဖော်ယုံယာ	ဟင်ဟာ
ဇာ်သွာ်ထယ်ထား	ဇာ်ဆံ ဂမာဟဲ
လမ်းလာတံ့သာ့သာ	သာ့သာ့မော်ပေး
(ราชบัณฑิตยสถาน, 2552 : 149)	

ทั้งโคลงทรงสพาคำ และ โคลงมังหารับเชียงใหม่ เป็นตัวอย่างของวรรณกรรมล้านนาที่กล่าวถึงนกเพื่อบรรยายจากป่า และอารมณ์ของบทกวี เวสันต์ชาดกล้านนา ฉบับสร้อยสังกร ได้มีการบรรยายพันธุ์นกอย่างหลากหลาย และละเอียดลออ มากกว่าวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ โดยเฉพาะ กัณฑ์มหาพน ซึ่งเป็นตอนที่ พระมหาณัฐชักเข้าไปหาอุจุตฤษี

นก บนจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน

ได้มีการกล่าวถึงพันธุ์นกในล้านนา รวมถึงลักษณะทางกายภาพของนก เสียงร้อง ตลอดจนพุทธิกรรมในการจับคู่ พุทธิกรรมในการหากิน การรวมฝูง ไว้อย่างพิสดารดังนี้

“นกยุงนั้นนามีหอยเลื่อนถ้อง สีทูดร้องปุนกลัว
สีขาวดีม้วนหมุต นกกันพุดผิวแดง มีทั้งนกแคง นกเขาใหม่
เอียงก์เลื่อกกัน ร้องกลางวันยามเที่ยง เสียงหวิดเหี้ยงปุนฟัง
นกยางเพือยและนกยางกรอก โพนดกออกหาปลา นกขาว
และนกขุ่ม แต่เวลาดกลุ่มกันไป แหลกหลวงกับแหลก็อด
บินเสี้ยวสอดจับคุณ นกค้อนหอยloyเลียบฝั่ง นกอঁและนก
พาหิบ พากันรีบลงมา นกประท่าไปเป็นหมู่ คับแครอยู่สาย ๆ
ไก่ถื่นหอยมีมาก นกขาวร้องเสียงจัน นกคึวิงแวนเป็นคู่
นกกวักอยู่ในลอม นกกาแกะซ้อมเป็นหมู่ นกตื้ကู่นุดดาว
นกย่างขาวมีใช้ช้ำ นกจากฟ้าเป็นชุม นกกาเง xenhmช่ำฟ้อน
นกอุดอ้อนร้องคอ ๆ มีทั้งนกตะไนและนกการวีร ร้องหวีด ๆ
เสียงดี มีทั้งนกชุยชุยปากเส้า หังนกเค้าตุ่มตาหลว นกพันธุ์พวง^{พวง}
มีมาก ชায ฯ หากเหลือตา ร้องบินมาหอยหมู่ จับไม้อยู่สະหوا
นกสาริกาอยู่ร้อง เต็มเลื่อนถ้องดงดาน (นก) เข้ามบานเป็นคู่
ผัวเมียอยู่ค่อนเดียว ร้องเสียงเชี่ยวในป่า บินแล้วล่าตามกัน
เสียงเนื่องนั้นหุ้ห้อง ลือหัวห้องดงดอย มีทุกพงป่าไม้ใหญ่
เกิดในไช่สองที่ ปีกหางรียาวมาก ตากขาวหากลายพันธุ์
เกิดมากับกันด้วยไป งามแท้ใช้สามานย์ ในดงดานป่ากว้าง
เด่นแต่ข้างอาราม จับกันอยู่ชานร้อง ตัวพหุยองเสียงขัน
หากเนื่องนั้นชั่น ชায ฯ ตื่นถึงใจ หงอนตั้งงามไว้จะจ่อน
สร้อยคออ่อนแวนเวีย ขันเสียงเชี่ยวชั่น เกิดต้องตื่นเต็มไฟ
นกออกไฟไปเป็นเพื่อน หมู่ไก่เลื่อนในดง ทรงชาร์มีชุก กำ
ดีเดียบน้ำเป็นชุมกัน นกดดคำและแหลก็อด นกเค้าสอดไปมา
นกกะลิงดราอ่องเต็มเลื่อน แซกเต้าเพื่อนสาริกา นกไฟเชี่ยวมา
ในเลื่อน นกไฟเหลืองเพื่อน (นก) ไฟแดง มีหอยชุมแข่งใน
เลื่อนถ้อง นกจีชุบร้องแล้วเลียบผับดง นกหัสดีลิ้งคลงเป็นหมู่
งานอนคุดูงาม นกินปลีชามเต็มเลื่อน นกแซกเต้าเพื่อนทรงชาร์ม
ไก่หอยกับนกออก มีทุกอกและทรงชาร์มเหลือง ทรงชาร์มเพื่อง
แย้มยอด ย่อมสอดร้องหากัน นกประทิดนันทุกออก โพนดก

นก บนจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน

การ และ แร้ง บันร่างชูชก จิตกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ จังหวัด่น่าน

อกสักบคอน นกตระเววาวอนและจากพาก แหงๆแดงมาก
เป็นชุม นกจอกรุ่มดั้นเป็นหมู่ ก้าหากลูกินปลา หัสสีลิงคา
ปากกว้าง เหวื่อนดั้งจั้งพลายสาร ร้องขันขานหากันซ้ำ ๆ
คือ เมือเข้าคำยังยาย นกทั้งหลายเหลือแหล่ มีทั้งนกแಡเด
พองงาม ขับเสียงسانพระม่วน จักกิจไม่ร่วนหากัน
ร้องขับนานเป็นหมู่ จับมีคู่ผัวเมีย ร้องนมเนี้ยชนชื่น ปูนดีชื่น
สนุกใจ หมุนกวนเมีเต้มในป่า ร้องบินกว่าตามกัน มีหลายพันธุ์
ต่าง ๆ จับอยู่ห่วงเขาคำ ประทำเสียงมีก้อง สาวสรุ้งชมกัน
ในพื้นวันตซ้ำก้า”

ในวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวล้านนา
อีกประเภทหนึ่ง คือ บทเรียกขวัญ มักกล่าวถึงชนิดต่าง ๆ
ที่จะทำให้ขวัญเพลิดเพลินจนลืมที่จะกลับมาสู่ร่างกายเจ้าของ
ทำให้เจ้าของขวัญเจ็บป่วย ดังข้อความที่ว่า

“อันหนึ่งอย่าไปมัวเมานิหมพานต์ปักกัง วันเป็นที่อยู่
สร้างแห่งนกหั้งหลาย คือว่านกเขียนและนกยูง หั้งกหุ่งหุ่ง
และนกจากพรากระขากบินเหว มีหั้งกแลดงแลนก
เอี้ยงด่าง นกเอี้ยงคำช่างปากเสียงหวาน นกงั่มนอนในคุ่ม
มันช่างขันดังชะซุ่มอยู่ปุ่นกล้าว มีหั้งกกระถัวแลนกอีปู
นกตากบ้ามันช่างเงาจุ่มอยู่ในไฟ นกป้อเยี้ยและนกปู่ตัน
บินสดสนล่าไปมา เป็นที่รำมนาคมชื่น อย่าพา กันไปเรื่นเมามะ
บ่สมควรโนเจ้า ผู้เข้าเรียกร้องหาแต่เช้า สามสิบสองชั่วโมง
แห่งเจ้าจังรึบ มา ๆ เชียะต ภวัง เชียะต มังคลัง”

นอกจากการบรรยายนักชนิดต่าง ๆ แล้ว ในคำเรียกชื่อ
มักกล่าวถึงนก โดยการให้ภาพของสัตว์ที่น่ากลัว มีอันตราย
ดังข้อความที่ว่า “มีทึ้งนกรถ้าหัดลิงค์ตัวใหญ่ นกเค้าใช่
พอต ดาวเหมือนปิ้งไม่ร้าบ ร้องกระหนานเสียงแข็ง เหงียงหัว
ชะแคงฟังถี่เค้มว่าอกินแม้มเรียกอยู่ว้อย ๆ ขวัญเจ้าจักไป
เองอยดังลักษณะได้ กลางป่าไม้เงียบมีเมิน” จะเห็นได้ว่านก
มีบทบาทที่หลักหลาຍในวรรณกรรมล้านนา และบทบาทนั้น
เกิดจากการสังเกตพฤติกรรมอย่างละเอียด ทั้งเสียงร้อง
การรวมฝูง การออกหากิน การเกี้ยวพาราสี อีกทั้งชนิดของ
วรรณกรรมมีส่วนผลต่อบทบาท เช่น วรรณกรรมประเพทโคลง

มักใช้นักในบรรยายความรู้สึกของตัวละคร วรรณกรรมพุทธศาสนา นก คือ พระโพธิสัตว์ที่กำลังบำเพ็ญบารมี หากเป็นคำเรียกขวัญก็มักเป็นผู้ร้ายที่คอยนำข่าวถือจากกร่างกายผู้ป่วย หรือ บรรยายถึงความสวยงามจนขวัญหลงให้ไม่กลับมาหาเจ้าของ

"นก" กับความเชื่อของชาวล้านนา

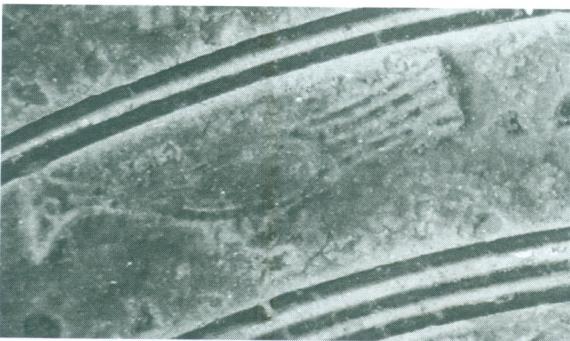
นกเป็นสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับวิชีวิตของมนุษย์มาช้านาน
กลุ่มชาติพันธุ์ใน นำนกประดิษฐ์เป็นหลวงลายบนผืนผ้า
ในพิธีกรรม ทำให้ผ้าถูกยกให้เป็นผ้าทิพย์เหนือโภณมนุษย์
เรื่องราวของผู้บรรพบุรุษ และภูตผีใน proletariat จะยังคงสืบสืบ
ด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏบนผืนผ้า หลวงลายที่แสดง
อำนาจงานสุด ได้แก่ ลายแมลงเงือก และลายหงส์ (นก) ซึ่งเป็น^{สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ พลังของเพศหญิงชาย}
ซึ่งจะสื่อถึงการสืบท่อสายพันธุ์ (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัดนาคร碌,
2553: 14) นอกจากหลวงลายบนผืนผ้าแล้วหน้ากากองมโลหะที่ก็
จะใช้รูปงพระดับตกแต่งหน้ากากอง ชาวล้านนามีคำทำนาย
วันดับเร้า ว่า “หือกายห้างยิงนก ได้เต็มพอกเพื่อวันหมาน”
ก็จะห้อนการใช้ประโยชน์จากนกในด้านอาหาร ในสโลก
ปลูกนาตอนหนึ่งยังกล่าวถึง สโลกที่ดีคือ ปลูกข้าวแล้วกินເี้ยง
ไม่กิน ดังข้อความที่ว่า “1 ข้าวเป็นเจ้าเป็นนาย 2 เข้าเพื่อ
ขายพลันเสี้ยง 3 เข้านกເี้ยงบกิน” (พระครูอุดลสีลกิตติ์,
2553: 59) คำเรียกชื่อข้าวเมืองแพร่ ได้กล่าวถึงนกในฐานะ
ศัตรูของชาวนาที่ค่อยกินเมล็ดข้าวให้ได้รับความเสียหาย
“แม้นว่าข้าวัญเข้าเป็นเจ้าไฟอยู่ท้องนกจีบแลนกจากก็ห้อมา”
นอกจากนี้ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงนกขาเผือก
ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวอุษาคนญี่ปุ่นที่ให้ความจะเคราะห์ท่า

นายยง บันทีบธรรม วัดปงสนก จังหวัดลำปาง

นากยูงจากสิบสองพันนา

นกบนหน้ากากลงมหระทึก วัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่

ต่อสัตว์ที่มีสีขาว ดังข้อความที่ว่า “ถึงเดือน 4 แรม 3 ค่ำ เมงวัน 5 ไทเต่าสะจ้า ชาวดเมืองแคน ได้นกเข้าເដືອກ 2 ตัว อยู่ร่วมรังเดียวมาถวายพระเป็นเจ้าหันແລ” (ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี, 2538: 158) ความเชื่อของชาวล้านนาที่เกี่ยวกับนกได้รับการบันทึกไว้ผ่านตำรา “ชีด” ฉบับต่าง ไว้อย่างน่าสนใจ

“นก” ที่ปรากฏในตำรา “ชีด”

ชีด เป็นความเชื่อของชาวล้านนา ชีด แปลว่า ไม่ดี อัปมงคล เสนียด จัญไร หากกระการนั้น ๆ ลงไป จะนำความหายนะ วิบัต อัปมงคล มาสู่บุคคลหรือชุมชน “ชีด” จึงเป็นความเชื่อที่ได้รับการยอมรับเป็นลายลักษณ์อักษรผ่านพันปี และใบลาน ซึ่งมีการผลิตข้ออย่างต่อเนื่องยาวนานจนกลายเป็น

ทรงสหงเมืองห้อวิเทหะ เขตปักครองพิเศษเมืองลา

“สถาบัน” ที่มีตัวบท และข้อห้ามต่าง ๆ เป็นภาคปฏิบัติการและมีพลังเพียงพอที่จะบังยั่งและเว้นหรือให้ปฏิบัติ โดยไม่ต้องตั้งคำามหรือแสวงหาเหตุผลใด ๆ

ผู้เขียนได้รวบรวม “ชีด” ที่เกี่ยวกับ “นก” ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติว่าไม่ได้มีมุ่งมองในด้านบางส่วนอย่างเดียว นกบางชนิด หรือพฤติกรรมของนกบางชนิดถูกนำมาผูกโยงกับเหตุการณ์ร้ายที่จะเกิดขึ้น อาทิ ก้าและนกยางมารบกันบด (พื้นที่ล่าวอุบทาว์ วัดเล่ายานห้า 81 - 86) ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงยางบอกเหตุที่เกิดขึ้นที่ประตูช้างมอย ที่เกิดจากการต่อสู้กันของนกและทำให้บ้านเมืองได้รับภัยบด ดังข้อความที่ว่า “อยู่มาถึงสักกราช 1187 ตัวปลีดับเร้า เดือน 7 แรม ตกปลีใหม่แล้ว เหตุการณ์บ้านเมืองบังเกิดกบเยี้ยด คัคคาก เป็นหมู่เข้าประตูช้างมอย พอย่าบ่ถ่องดิน นกยางคีรบกันในอากาศทัดหนองแจ่งสรีภูมิ บ่าเท่าแต่นั้น นกทั่วทุก แร้ง ก้าบินมาร่อนบินอยู่อากาศทัดทำกลางเรียงหลวงหงั่งมวลบ่อจากคนนานับได้ถ้วนพอบดบัง หันแล ขณะนั้นเจ้ามหาวงศ์เป็นเค้า เจ้าแก้วเมืองไปปีม่านหม่องแบดีชัยชนะ แล้วก้าดคนเข้ามาถึงบ้านถึงเมืองฝีห้ากีมาตรฐาน คนเป็นพยาธิรากหลุห้องสองคลองล้มตายเป็นอันมากในอาณารัฐทั้งมวล ตายมากกว่าหื่นคน หันแล” (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี, 2538: 164)

นอกจากยางแล้ว นกสีทูด และรุ้ง ซึ่งหมายถึงเหี้ยวยักษ์ถูกล่าถอยู่ในตำราชีด เช่น “เรือนหลังไดรุ้งกีด นกสีทูดกีด นกยางกีดมีจับดึงอัน เรือนหลังนั้นไฟช่างไหม้แล คันว่าอาบน้ำ ดำเนินแล้วควรหลีกเคราะห์เสียโดยรีบแล” (มูลขีดสัพพะวัดสันกลาง หน้า 18) อีกข้อความที่ว่า “เรือนหลังได แปงใหม่

นก จากพับสาดล่ามช้าง จังหวัดเชียงใหม่

แล้ววันนั้น ไก่ขึ้นมาไข่กีด การรุ่งขึ้นมา กีด จักกุณฑิจารีญ เท้าของ หาภัยบได ผิว่ารุ่งเหยี่ยว นกสีทุต นกยางกีด มาจับ ตั้งนั้น ไฟมักไฟเมืองบ้ายแล ควรอาบน้ำดำหัวแผล” (มูลโลกหลวง วัดครูพ่อราม หน้า 32) นกหลายชนิดนำถูกนำมาเป็นอาหาร ของนกมาช้านานแต่ตำราขึ้นกีดกีดได้ห้ามการกินเนื่องจากบางชนิด นั้นคือ นกสีทุต ดังข้อความที่ว่า “กินชินสีทุตยังบ้านกีด” (ลักษณะพิธีกรรม วัดนันทาราม หน้า 15) เมื่อเหยี่ยว นกสีทุต นกกระยาง มากะบ้านเรือนบ้านนั้นมากถูกไฟไหม้ แม่มีรี แก๊กคือ ให้อาบน้ำสาระผสม และ “หลีกเคราะห์” คือการย้าย ไปอยู่ที่อื่นชั่วคราว จึงจะพ้นจาก “ขีด” ข้อนี้

การ แร้ง และนกเค้าเมว่า ปรากรถอยในตำราขึ้นกัน ดังข้อความที่ว่า “นกเค้ามาในเรือนร่องบดี ห้อปูชา ตั้งอินทา อุบทวนนั้นเทอะ” (พิธีกล่าวอุบทาว วัดเล่ายาวหน้า 81 - 86) และอีกข้อความที่ว่า “แร้งกานกเค้า ไก่เลื่อน มาจับหลังคาน เรือน มาเข้ายังเล่าไก่ยังบ้านบดี” (พิธีกล่าวอุบทาว วัดเล่ายาว หน้า 81 - 86) ในวันฝิงสาเรือนหากนก หรือการแกะให้ ถอนเส้นนั้นทึ่งเสีย ดังข้อความที่ว่า “ในวันสร้างแปงนั้น คันว่านก กีด กากีด หากจับไม้เหล้มในนั้น ควรถอน เหล้มนั้นเสียหมดไป คันว่าบเปลี่ยนกีดบ้าย ให้เก็บก็ จับตันครรสละเสียแล” (มูลขึดสัพพะวัดสันกลาง หน้า 39) จะเห็นได้ว่าคนล้านนา้นให้ความสำคัญกับความเชื่อ และ ลงบอกราบทุอันเกิดจากนก และพร้อมที่จะสรงทรัพยากร ที่เชื่อว่าไม่เป็นมงคล ซึ่งจะห้อนว่าป่าไม้ในอดีตนั้นมีความ อุดมสมบูรณ์จนใช้อย่างไรก็ไม่หมดสิ้น เพราะมีมากเกิน

นก บนหีบธรรม วัดศรีดอนคำ จังหวัดแพร่

ความต้องการของคนในสังคม อีกทั้งเทคโนโลยีในการโคนป่า ถางป่า ยังไม่ก้าวหน้าเหมือนปัจจุบัน ป่าไม้จึงเพียงพอ ต่อความต้องการจนสามารถบริโภคแบบทึ่งข้างภายใต้ อุดมการณ์สิ่งแวดล้อมในยุคปัจจุบัน

ส่งท้าย

นก เป็นสัตว์แห่งความเชื่อ ที่อยู่คู่กับมนุษย์มาช้านาน จากอุดมการณ์สิ่งแวดล้อมของชาวล้านนาในอดีตที่สามารถ เข้าไปจัดการบริหารธรรมชาติอย่างมีเงื่อนไข และกระทำ ด้วยความเคราะห์ที่น้ำได้จากปฏิบัติการคือวรรณกรรมและ ข้อห้ามต่าง ๆ ที่ชัดเจน เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปเมื่อวาระกรรม การพัฒนาเข้ามาสู่ดินแดนล้านนาป่าเขาภูเขา อดมการณ์ สิ่งแวดล้อมเริ่มเปลี่ยนแปลง มองว่าสิ่งแวดล้อมมีหน้าที่รับใช้ ระบบพันโนยม และธรรมชาติมีความเชิงแกร่งส่วนการฟื้นฟูได้ และควบคุมได้หากมีความรู้และความเข้าใจที่เพียงพอ มาถึง ยุคปัจจุบันที่อุดมการณ์สิ่งแวดล้อมเริ่มเปลี่ยนแปลงไปมองว่า ทุกอย่างที่เป็นธรรมชาติต้องเป็นสิ่งที่ดี ธรรมชาติถูกสร้างภาพ ว่าเป็นสิ่งที่บอบบางគ่าแก่การทะนุถนอม นกถูกใช้เป็น เครื่องชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ จนเกิดชุมชนดูแล ชุมชนอนุรักษ์นก นักถ่ายภาพนก ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหว ทางสังคมแนวใหม่ที่รับใช้อุดมการณ์สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป

☞ เอกสารอ้างอิง

คณเนตร เชษฐพัฒนานนิช, บรรณาธิการ. (2539). ขีด : ข้อห้ามในล้านนา. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนาokus และคณะ. (2553). สุนทรียแห่งเลือด ผืนผ้าแพรพรรณ พินิจผ้าซื้นเด่นของพิพิธภัณฑ์
ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคเหนือ. เชียงใหม่ : ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคเหนือ.
ประภากร ราชฉาย. (2555). นกในมหาวิทยาลัยแม่โจ้. เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมท้องถิ่นไทย ภาคเหนือ : โคลงมังกรารบเชียงใหม่ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2552).
กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.

พระครูอดุลสีลกิตติ, บรรณาธิการ. (2552). คำเพราะ หมายความว่า สำนวนล้านนา. ลำพูน : ณัฐพลการพิมพ์.

พระครูอดุลสีลกิตติ, บรรณาธิการ. (2553). ใจกลางล้านนา : คือคำสื่อถึงทายหาความสำเร็จ. ลำพูน : ณัฐพลการพิมพ์.
พระธรรมราชนวัตร. (2508). มหาชาติภาคพายัพ : สำนวนเอกสาร ฉบับสร้อยสังกร. เชียงใหม่ : สงวนการพิมพ์.
ไฟรศาล ลังเข้าอี่ม. (2551). การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านในมหาชาติล้านนาฉบับสร้อยสังกร. เชียงใหม่ :

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สนั่น ธรรมวิ. (2553). สัตว์เมืองเหนือ ความเชื่อโบราณ. เชียงใหม่ : โรงพิมพันธกิจการต์กราฟฟิคการพิมพ์.

สันธิญา กาญจนพันธุ์. (2554). ความคิดเห็นเชี่ยวชาญ : วาทกรรม และความเคลื่อนไหว. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม
และคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ. (2542). กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2547). พจนานุกรมล้านนา-ไทย : ฉบับแม่ฟ้าหลวง. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง.

ขอขอบคุณ ภาพประกอบ

คุณเบญจศิล นุตตะลະ เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้